

ירושלים, מס' 261

אחרי שנת 1484

גם אודיעך,¹ שר' אברהם בחליץ היה עליו לר' אברהם בן חסאן (נוחו) ע(דן) ששה פרחים וחמשה מאידי,² והיה כתוב עליו שטר חוב בערכאותיהם, ושלה אותו השט[ר] בחייו עם ר' יעקב פרנשי (נוחו) ע(דן) לבקש ממנו החוב הנזכר.³ ואחר שמת ר' יעקב ור' אברהם בן חסאן שלחו לי מירושלים תניבנה) ו(תכונן), לפי שהיו לי מעות על אברהם הנזכר, ואמרתי לי: תקבל זה מחובך ותעשה חסד עם היתומים והאלמנה.⁴

מיעון

יגיע ליד מ(ורנו) ה(רב) ר' משה ב(ן) כ(בוד) ר' יהודה (נוחו) ע(דן) מאת אדונו הנגיד י(שמרהו) צ(ורו) ו(גואלו).

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Heb. C. 7217..

פורסם: דוד, משפחת שולאל, עמ' 406–407.

ספרות: שם, עמ' 388–389.

- 1 לפנינו קטע מאגירת מאת הנגיד נתן הכהן שולאל מקאהיר אל נכבד, כנראה פרנס בקהילת אלכסנדריה. עניינה של האגירת הוא איסוף חפציהם וגביית חובותיהם של יתומים ואלמנה בני אלכסנדריה, אשר ישבו מחוצה לה בעת כתיבת המכתב (וראה להלן, הערה 4). הקטע המובא כאן עוסק בחובו של אדם ששמו אברהם בחליץ לאברהם בן חסאן, אבי היתומים (וראה גם להלן, הערך "צפת", מס' 37, הערה 1).
- 2 כלומר, שישה פלוריינים וחמישה מאידי. מטבע המאידי, או המואידי, המכונה גם "נצף", "מחצית", הוטבע בשנת 1415 על-ידי הסולטאן אלמלך אלמאיד, וערכו היה חצי דרהם של כסף.
- 3 כלומר, אברהם בן חסאן שלח את שטר-החוב על אברהם בחליץ לגבייה בידי השליח הנזכר להלן.
- 4 כלומר, האב היה חייב כסף לנגיד, וחובו נשלח לנגיד מירושלים בצירוף הבקשה לסייע בגביית חובותיהם של האלמנה והיתומים באלכסנדריה. דומה אפוא, כי בעת כתיבת המכתב ישבו האלמנה והיתומים בירושלים. גם האב ישב לפני מותו הרחק מאלכסנדריה, שכן את שטר-החוב לאברהם בחליץ שלח לאלכסנדריה בידי שליח. הדעת נותנת, כי המדובר במשפחה אלכסנדרונית, שהתיישבה בירושלים סמוך לתקופת כהונתו של ר' נתן הכהן שולאל.

שנת 1484, בקירוב

ירושלים, מס' 262

ואולם, אני הכותב¹ שמעתי מפיו של ההוא גאון, ה(לא) ה(וא) מ(ורנו) ה(רב) ר(בי) יוחנן לוריו ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה),² שזקינתי מ(רת) גיטלין, יחוסה באה מצד אביה, יתייחס על הגאון מ(ורנו) ה(רב) ר(בי) שלמה שפירא,³ ותעיד על זאת שהינה) לה בן אשר נקרא שמו הח(בר) שלמה ז(כרו) ל(ברכה), דודי היה מצד אמי מ(רת) רייזלין (נוחה) ע(דן). ואני ראיתיהו בימי נערוטי בעיר האגנוא,⁴ בהיותי בן שש שנים) הייתי אצלו ואצל דודי החסיד ה(לא) ה(וא) מ(ורנו) ה(רב) אליה ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה), והלך לירושלים) עיר הקודש ובקש להוליכני עמו, ומיחה בו אבי ז(כרו) ל(ברכה).⁵

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Opp. 712 (קטלוג נויבאוואר, מס' 2240), דף 290 ע"ב.

פורסם: ח"ה בן-ששון, "משנתו החברתית של ר' יוחנן לוריא", ציון, כז (תשכ"ב), עמ' 166–167, הערה 12.

ספרות: א' עפשטיין, "משפחת לוריא", כתבי א' עפשטיין, א, ירושלים תשכ"ה, עמ' שיב-שיג; גרמניה יודאיקה, ג, כרך 1, עמ' 488.

- 1 הכותב הוא ר' יוסף לואנץ, איש רוסייה ("ר' יוזלמן"), שתדלן ומנהיג יהודי גרמניה במחצית הראשונה של המאה הטי"ז. ראה עליו: ח' פרנקל-גולדשמידט, ר' יוסף מכוסה-ם כתבים היסטוריים, ירושלים תשנ"ו, עמ' 56–9; S. Stern, Josel of Rosheim, Philadelphia 1965.
- 2 ר' יוחנן לוריא היה חכם אלזאסי, שפעל במחצית השנייה של המאה הטי"ו ובראשית המאה הטי"ז; נפטר אחרי שנת 1510. ראה עליו: בן-ששון, עמ' 166–198.
- 3 על זהותו של שלמה שפירא ראה: עפשטיין (ספרות).

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 4 האגנאו Hagenau.
- 5 מן הטקסט אין ללמוד בבירור, מי הלך לירושלים, שלמה, דוד הכותב מצד אמו, או אליהו, דודו "החסיד". אך ברשימות משפחתיות שרשם בנו של ר' יוסלמן הוא מציין את "מהור"ר אליא ירושלמי זצ"ל דוד אבי", שיש לזהותו עם הנזכר כאן. וראה להלן, תת-המדור "ירושלמי", מס' 46. ייתכן, שיש לזהות את אליהו הירושלמי עם אליהו בן רפאל, שעלה לירושלים קודם לשנת 1501; ראה עליו להלן, מס' 292. על-פי שנות חייו של ר' יוסף איש רוסהיים, שנולד בשנת 1478, בקירוב, יש לייחס את עליית דודו לשנת 1484, בקירוב.

שנת 1486

ירושלים, מס' 263

En ladicte ville de Jherusalem, y a d'autres manieres de gens infideles comme Sarrasins et Juifz.

מקור: Le recit de voyage de 1486, ed. B. Dansette, Les pelerinages occidentaux en Terre Sainte – Une pratique de la 'Devotion moderne' a la fin du Moyen Age? Relation inedite d'un pelerinage effectue en 1486, Archivum Franciscanum Historicum, LXXII (1979), p. 368

תרגום

ובעיר האמורה ירושלים יש גם סוגים אחרים של בלתי-מאמינים, כגון הסאראצנים והיהודים.¹

- 1 שם המחבר אינו ידוע, אך האיש מציין (עמ' 380; וראה הערה 1 שם), שחברו למסע היה Georges Lengherand, ראש-העיר של מון (Mons).

שנת 1486

ירושלים, מס' 264

[13 August] Darnach gingen wir in das Spital und waren darin wohl drei oder vier Stunden. Da taten uns die Heiden gar viel Leids und wollten Geld von uns haben, oder sie bedrangten uns hart. So konnten wir da nicht mehr ertragen ihren Frevel und baten einen Juden, ob er irgendwo fande eine Herberge, da wir uns einschliessen konnten vor den Heiden. Der fuhrte uns nahe dem Spital zu einem Hause eines Christen-Centure, Helias genannt, der lieh uns ein Gewolbe.

מקור: Ritter Grunembergs Pilgerfahrt ins Heilige Land, ed. J. Goldfriedrich . W. Franzel (Voigtlanders Quellenbucher, XVIII), Leipzig 1912, p. 80

תרגום

13 באוגוסט אחר-כך הלכנו¹ לאכסניה², ושהינו בה כשלוש או ארבע שעות. והכופרים³ גרמו לנו צרות רבות ורצו לקבל מאתנו כסף, שאם-לא-כן יציקו לנו מאוד. ולא יכולנו לסבול את רשעתם, וביקשנו מיהודי שאולי ימצא במקום כלשהו אכסניה שנוכל להסתגר בה מפני הכופרים. הלה הוליד אותנו בקירבת האכסניה לביתו של אחד הנוצרים של החגורה⁴ ששמו אליאס, והלה השכיר לנו חדר.

ספרות: ריריכט ומייסנר, עמ' 146–147.

- 1 על המחבר, האביר קונראד גרינמברג מקונסטאנץ (Ritter Konrad Grunemberg aus Konstanz am Bodensee), ראה: ריריכט ומייסנר. החיבור מעולם לא פורסם במלואו בשפת המקור: גרמנית עילית תיכונה. קטעים נבחרים פרסמו ריריכט ומייסנר בספרם הנזכר, ואילו מהדורה מלאה בגרמנית מודרנית פרסמו גולדפרידריך ופרנצל. הקטע המובא כאן ניתן על-פי המהדורה המודרנית, שכן אין הוא מופיע במהדורת ריריכט ומייסנר.
- 2 אכסניית יוחנן המטביל במוריסטאן (וראה לעיל, מס' 87, הערה 1).
- 3 כלומר, המוסלמים.
- 4 בלאטינית: Christiani de cinctura, כינוי הנוצרים המזרחיים בפי הלאטינים.

שנת 1486

ירושלים, מס' 265

[18 August] Item darnach sagt zu mir min gnadiger grauff Sigmund von Lupffen, ob Ich mit im wolt ze Jerusalem inn das bad gon. Ich sagt ja und giengen also mit ain andren, nomen mit uns ain Jungen Juden, der baide tutsch und haidnische sprach wol kund, und nomend kain glaidt Und so wier hin in komen, so sitzt neben der tur uff ainem gestul etlicher sprutzen hoch ain haiden mit ainer grossen hullen und langen schuben wis; der Jud furt uns inn der gewelb ainss.

--- die wend im sal warend umschriben mit vil haidnischer geschriffen und Ich fragt den Juden, wass solicher ir geschriff mainung war, sait er, es wa^{re}nd die lob gotz. Der Jud sass uff unsre claider, der ze hu^{te}ten, also giengent wier nakend gar ainen krumen weg inn das bad ---

Wir hubend uns uff und giengen bald hin uss und fundent den Juden sitzen uff unserm gewand, der waandt und hattend im die haiden sin har us gerissen und darzu geschlagen, das im mund und nas blut, und hatend im genumen zwen martzel, hatend wier im ze behalten gen, damit woltend wier das badgelt bezalt haben; och hatend si dem Juden u^{ns}ere claider genomen und die ersucht, ob yendert gelt dar inn la^{og} --- Der Jud sagt och, das im der badmaister das gelt genumen het.

מקור: Ritter Grunemberts Pilgerfahrt ins Heilige Land, מהדורת ריריכט ומייסנר, עמ' 159–161.

תרגום

18 באוגוסט ואחרי-כן אמר לי הרוזן רב-החסד זיגמונד מלופפן האם ברצוני ללכת אתו בירושלים לבית-המרחץ. אמרתי הן, וכך הלכנו יחדיו. לקחנו אתנו יהודי צעיר, אשר ידע היטב את שתי השפות, הגרמנית ואת שפת הכופרים,¹ ולא לקחנו ליווי וכאשר נכנסנו ראינו ליד הדלת, על ספסל גבוה, יושב כופר עטוף גלימה גדולה ומעיל ארוך לבן. היהודי הוליך אותנו לתוך החדר המקומר ---

קירות האולם היו מכוסים בכתובות רבות של כופרים. שאלתי את היהודי מה המובן של כתובותיהם אלו. הוא אמר, שהן תהילת האלוהים. היהודי ישב על בגדינו כדי לשומרם, והלכנו עירומים בדרך מתפתלת למרחץ --- קמנו, ומיד יצאנו, ומצאנו את היהודי יושב על בגדינו והוא בוכה, כי כופרים מרטו את שערותיו ועוד היכו אותו, עד שפיו ואפו זבו דם, ולקחו ממנו שני מרצל,² אשר נתנו לו לשומרם כדי לשלם בהם את דמי הרחצה; גם לקחו מן היהודי את בגדינו וחיפשו בהם, אם טמון במקום כלשהו כסף היהודי גם אמר, כי הבלן לקח ממנו את הכסף.³

1 כלומר, ערבית. המלה "כופרים" (Haiden) משמשת כאן לציון מוסלמים.

2 מטבע ויניציאני.

3 ראה לעיל, מס' 264, הערה 1. המקבילה במהדורת גולדפרידריך ופרנצל מופיעה בעמ' 119-111.

שנת 1486

ירושלים, מס' 266

Item auf Freitag darauf lagen wir still in unser Herberge und sagte uns ein Jude, der gut deutsch und heidnisch konnte, wie jetzto war ein lebender heidnischer Heiliger zu Jerusalem, der wollte ausrufen und verkunden die Herrlichkeit Gottes im Tempel Salomonis: dem wurden zulaufen alle Heiden zu Jerusalem. Wir fragten den Juden, aus was Grund der Mensch wurde fur einen Heiligen gehalten; ob er grosse Zeichen tat oder was er sonst ausubte in seinem heiligen Leben. Dazu der Jude sagte: Welcher Mensch unter den Heiden aus Einfalt und Mangel an Vernunft sich wie ein Kind betruge und lebte, die waren alle gehalten fur Heilige und also geheissen und im Leben und im Tode hochgeehrt; und sagten die Heiden die Ursache; dass er darum ein lebender Heiliger war, weil seine Vernunft und seine Hande nicht sundigen Konnten, noch nichts Gott Missgefelliges tun: dazu habe ihn Gott erwahlt und bestellt. Wir fragten weiter den Juden: So er der Vernunft Mangel hat, was Lob Gottes kann er denn ausrufen und kunden dem zulaufenden Volk. Er antwortete uns und sprach: Die Heiden sagen von ihm, dass er gar nichts anders rufen konne, denn die Ehre Gottes, und rief also in heidnischer Sprache: walla, walla, walla la hilla la, machamet de rossolor. Das soll heissen: Gott, Gott, Gott in deiner Einzigkeit und Mahomet sein liebster Prophet. Danach wunscht er ihnen Frieden.

מקור: Ritter Grunemberts Pilgerfahrt ins Heilige Land, ed. J. Goldfriedrich . M. Franzel (Voigtlanders Quellenbucher, XVIII), Leipzig 1912, p. 123

תרגום

וביום הבא¹ אחריו נחנו בשלווה באכסנייתנו, ואמר לנו יהודי שידע היטב גרמנית ואת שפת הכופרים,² שעתה נמצא בירושלים כופר קדוש, הרוצה להכריז ולבשר את תהילת האלוהים במקדש שלמה; ואליו ינהרו כל הכופרים בירושלים. שאלנו את היהודי בשל מה נחשב האיש לקדוש: האם הוא עושה מופתים גדולים, או מה פעל בכלל בחייו הקדושים? אמר היהודי: בקרב הכופרים כל אדם אשר בתמימות ובחוסר-דעת יתנהג כילד, ייחשב לקדוש, וכך ייקראו והיו מכובדים בחייהם ובמותם; והכופרים מצדם מסבירים את הסיבה: שהוא קדוש חי מפני ששכלו וידיו אינם יכולים לחטוא, וגם לא לעשות את הרע בעיני האלוהים. לכן אלוהים בחר בו ויעד אותו. שאלנו עוד את היהודי: אם הוא איש חסר-בינה, איזו תהילה לאלוהים הוא יכול להכריז ולהודיע לעם המתקבץ? הוא ענה לנו ואמר: הכופרים אומרים עליו, שאין הוא יכול להכריז שום דבר זולת כבוד האלוהים; והוא קורא בשפת הכופרים ואלה, ואלה, ואלה לה הילה לה, מחמד דה רוסורולור,³ כלומר, אלוהים, אלוהים, אלוהים באחדותך, ומוחמד נביאו האהוב ביותר. אחרי-כן הוא מאחל להם שלום.

1 25 באוגוסט 1486.

2 ראה לעיל, מס' 265, הערה 1.

3 "לא אלה אלא אלה ומחמד כסול אֵללה", "אין אלוה אלא אלה, ומוחמד הוא שליח האל", נוסח ה"שהאדה", ה"עדות", שהיא הראשונה שבחמש מצוות האסלאם, וכל האומר אותה נעשה למוסלמי.

שנת 1486

ירושלים, מס' 267

[25 August] --- auf die Zeit kurz vor Tag hat jeglicher Turm zu oberst einen Heiden, der laut ausruft und verkundet ihnen die Feste mit Ermahnung, dass sie aufstehen und Gott Lob und Dank sagen --- Darnach ruft er gar laut die Herrlichkeit Gottes, und ich fragte gar fleissig danach: was Worte das waren, die Gott also priesen? Sagt mir der Juden einer, so immer zu Jerusalem war; er rief also: Ihr geliebten auserwählten Freunde Gottes ihr Sarazenen.

מקור: Ritter Grunemberts Pilgerfahrt ins Heilige Land, ed. J. Goldfriedrich . M. Franzel (Voigtlanders Quellenbucher, XVIII), Leipzig 1912, p. 126

תרגום

25 באוגוסט --- זמן קצר לפני שהאיר היום נמצא בראש כל צריח כופר, הקורא בקול גדול ומודיע להם את החגים ומתרה בהם, כי יתעוררו ויאמרו שבח והודיה לאלוהים --- אחרי-כן הוא מכריז בקול רם מאוד את כבוד האלוהים; ואני חקרתי ודרשתי: מה הן המלים המשבחות כל-כך את האלוהים? אמר לי יהודי אחד, שהיה תמיד בירושלים: "הוא קורא כך: 'אתם, ידידי האל האהובים הנבחרים, אתם הסאראצנים'."

שנת 1497

ירושלים, מס' 268

Nachdem Bogislaus das Kloster vom Berge Zion mit hundert Ducaten beschenkt und alle Jahre zehn Ducaten regelmässig zu spenden versprochen, bricht er schnell von Jerusalem auf 30. August aus Furcht, dass ihn ein aus Pommern vertreibener Jude aus Rache verrathen werde, was dieser auch dem herrn von Nablus vergeblich versuchte.

מקור: Des hern Bogislai X herzogen in Pommern Kurtze Summarische Beschreibung der Rheyss zum Heilige Grab, Reysbuch, Koln 1670, p. 89

תרגום

לאחר שהנסיך בוגיסלאב העשירי מפומרניה העניק במתנה למנזר הר-ציון מאה דוקאטים והבטיח להעניק באופן קבוע בכל שנה עשרה דוקאטים, יצא בחפזון מירושלים ב-30 באוגוסט מתוך החשש, שיהודי אחד שגורש מפומרניה ילשין עליו מתוך רגש נקמה, מה שאכן אותו יהודי ניסה לעשות לשווא אצל האמיר של שכם.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

ספרות: ריריכט ומייסנר, עמ' 516.

- 1 הקטע שלפנינו אינו לקוח כלשונו מחיבור המסע של בוגיסלאב, אלא מצירופי קטעים שערכו ריריכט ומייסנר על-פי סיפור המסע, איגרות ומסמכים אחרים. סיפור היהודי מפורמאניה אינו נזכר בחיבור המסע; מקורו מן-הסתם בתעודות שהגיעו לידי העורכים ולא עמדו לפנינו.
- 2 לא ברור לאיזה גירוש מתכוון הכותב; לפי שעה לא נודע על גירוש כללי של יהודי פומראניה. ייתכן, שהכוונה לגירושו של היהודי הנזכר בלבד.

לפני שנת 1488

ירושלים, מס' 269

--- y de ay entendio este deposante que eran conversos aquellos, a quien el dicho jodio leya la biblia, et porque no le vehia al dicho Michel jodio que toviesses amistanas sino con conversos, por que la vehia al dicho tiempo al dicho Michel entrar y sallir en casa de micer Alonso de la Cavalleria, vicecancellor, el qual dicho micer Alonso per estonces estava aqui en ragoa --- se avia passado en Jherusalem y que se avia tornado moro.

מקור: F. Baer, Die Juden im Christlichen Spanien --- Urkunden und Regesten, I: 2, Berlin 1936, pp. 454-455.

תרגום

מכך הבין אותו עד,¹ שהיו אלו אנוסים, שלפניהם קרא יהודי זה מן המקרא, ומכיוון שלא ראה, כי למיכאל היהודי האמור היו קשרי ידידות זולת עם אנוסים, שכן בעת ההיא ראה את מיכאל נכנס ויוצא בביתו של אלפונסו דה-לה-קאבאלריה, סגן-הקאנצלר, שהיה אז בסאראגוסה² --- לימים עבר מיכאל לירושלים והתאסלם.³

ספרות: בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, עמ' 437.

- 1 זהו קטע מתוך עדות של נוצרי במשפטו של אלפונסו דה-לה-קאבאלריה, (ראה עליו להלן, הערה 2) על מיכאל, חכם יהודי מסיראקוס שבסיציליה, שהתגורר זמן-מה בסאראגוסה.
- 2 אלפונסו דה-לה-קאבאלריה היה אנוס מסאראגוסה, שניהן כסגן-הקאנצלר של המלך פרדינאנד. הוא עמד למשפט ממושך בהאשמה ששמר על יהדותו, אך בסופו של דבר זוכה. ראה עליו: בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, עמ' 435-439 ומפתח.
- 3 ידיעה על יהודי ספרדי נוסף שהתאסלם לאחר שעלה לירושלים ראה לעיל, מס' 154.

שנת 1488

ירושלים, מס' 270

ואין מתפללין מנחה של ערב שבת בצבור בכל הגלילות האלה; זולתי בירושלם לבדה נתבטל המנהג הזה,¹ שבטלו אותו האשכנזים לפי הנשמע, ומתפללים מנחה וערבית כמנהג שלנו,² ואחר כך הולכים לסעודת הלילה. אפס כי לעולם לא יתפללו ערבית עד צאת הכוכבים.

מקור: איגרת ר' עובדיה מברטנורה לאביו, עמ' 67; וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 115.

- 1 הכוונה לסדר הדברים בליל שבת, שנהג "בכל ארץ ישמעאל ליהודים", ובראש ובראשונה הקדמת הסעודה לתפילה. וראה בפירוט המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1488.
- 2 כלומר, תחילה מתפללים מנחה וערבית בציבור, ואחר-כך אוכלים את סעודת ליל שבת. כוחו של המנהג האשכנזי בירושלים משקף את השפעתם של חכמי האשכנזים בירושלים במאות הי"ד-הט"ו (וראה לעיל, מס' 155).